

Centralnoga komiteta, gradskih i republičkih organizacija Socijalističkoga saveza, raznih povjerenstava i sl. Zamolili smo ga da iz toga obilja za jubilarno 50. godišće Jezika odabere jedan koji mu se čini najznačajniji. Odabrao je zapisnik razgovora "O problemu jezika", održan 16. prosinca 1967. u CK SKH, kojim je rukovodio Miko Tripalo. Sastanak je održan, i ne samo taj, povodom objavljivanja spomenutih dvaju članaka u listopadskome broju časopisa Jezik 1967. godine.

Josip Grbelja je priredio zapisnik za objavljivanje u Jeziku i mi smo vjerno prenijeli njegov tekst, a on je opet vjerno prenio iz zapisnika ono što je naveo pod navodnicima. Ako je gdje što ispustio ili dodao koju sitnicu, to je označio. Što sam kao sudionik, a još više kao urednik imao dodati, to sam stavio u bilješke ispod teksta.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb
UDK 811.163.42-26(091), stručni članak,
primljen 23. prosinca 2003., prihvaćen za tisak 8. siječnja 2003.

From the Recent Past of Our Language (V)

The author gives a survey of the articles about political events since the publication of the "Declaration on the name and position of the Croatian standard language" in March 1967 until September 1969, as an introduction to the following article.

NAJIZAZOVNIJI DOKUMENT O JEZIČNOJ POLITICI U HRVATSKOJ (1)

Josip Grbelja

Sukob parola i znanosti

Preduga je šutnja o ovome što ćete pročitati, jer onda tek rođeni imaju danas 35 ili 36 godina, što znači da je najproduktivniji današnji naraštaj u Hrvatskoj stasao, zreo i dozreo ne čuvši javno ni riječi o drama oko jezične politike iz godina 1967. – 1970.

Upravo zbog te šutnje neki akteri ondašnjih događanja predstavljaju se danas narodnim junacima, slobodnim i slobodoumnim, dalekovidnim, onim što u spomenutim godinama nisu bili, a oni koji su tada (1967. – 1970.) bili slobodoumni i "ludo hrabri" danas šute, još se ne javljaju u javnim medijima.

Zašto?

I jedni i drugi misle (ili vjeruju) da nigdje nije zapisano ono što su tvrdili 1967. – 1970., kako su se držali u ondašnjoj jezičnoj politici, jer im je obećano da sve što kažu “ostaje inter nos” (među nama), a onaj koji im je to obećavao – tajno je snimao ili stenografirao svaku riječ, upadicu i pokret u dvorani.

Upravo zahvaljujući tom snimanju/stenografiranju moguće je danas reći popu pop i bobu bob. O tome svjedoči i stenografski zapisnik razgovora “O problemu jezika” održanog 16. prosinca 1967. godine u Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske (dalje: CK SKH), kojim je rukovodio Miko Tripalo, a kojem su prisustvovali: dr. Ljudevit Jonke, dr. Stjepan Babić, dr. Krunoslav Pranjić, prof. Eduard Hercigonja, dr. Milan Moguš, Ranko Marinković, Jure Kaštelan, Vjekoslav Kaleb, Marijan Matković, Božo Novak, Ivo Bojanić, Marinko Gruić, Pero Djetelić, Branko Puharić, dr. Zdravko Malić, Josip Silić, Antun Žvan, Stanko Pekeč, Josip Vuk, Miko Tripalo i Živko Gruden. U tom, a to je tek jedan od stenografskih zapisnika, slika jednoulja i slobodoumlja više je nego jasna: sukobile su se parole s argumentima, glasna dobacivanja (upadice) sa znanstvenim izlaganjem, udvorničko/dodvorničko ideologiziranje s narodnim reagiranjem, partijska moć – s molbama za razumijevanjem istine, represija i manipulacija sa žrtvovanjem, prijetnja s opstankom.

Danas, čak 35 ili 36 godina poslije, prosudite kakve su bile sudbine u jezičnom (ne)vremenu.

“Prethodna bitnost”

Spomenutome stenografskom zapisniku od 16. prosinca 1967., u kojem je “bit aktualne jezične politike” do 1967., dakle ono što je opterećivalo ondašnju znanost i javnost, politiku i politikantstvo, prethodilo je desetine razgovora u “užem krugu” (komisijama, izvršnim odborima, sekretarijatima, komitetima), toliko stenografiranja ili tajnih snimanja, pa je red (i kulturno) otkriti tu “prethodnu bitnost”.

Ona je slikovito prezentirana u stenografskim zapisnicima sa sastanaka u Gradskom odboru SSRNH Zagreb i u Gradskom komitetu SKH Zagreb iz 1966. godine, osobito sa sastanaka s rukovodiocima informativnih i ideološko-političkih služba tih organizacija, zatim sa sastanaka tih služba s predstavnicima javnomedijjskih redakcija i kuća.

Možda je najpotpunije, ali ne i najznanstvenije, prezentirana u “Informaciji rađenoj na osnovu primljenih pisama od radnih organizacija, SK i građana u vezi objavljivanja »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika«, koja je u CK SKH primljena 26. travnja 1967.

Otada se nad Zagreb i Hrvatsku sručila golema lavina sastavljena od sastančarenja, lingvistički plimni val (tsunami) koji je nosio sve pred sobom.

Evo nekih: "Sastanak proširenog sekretarijata Gradskog komiteta SKH Zagreb" od 17. svibnja 1967.; "Sastanak s predstavnicima 'Matice hrvatske'" 24. travnja 1965. (zapisnik je u CK SKH primljen tek 10. lipnja 1967.); "Sastanak proširenog Sekretarijata Gradskog komiteta CK SKH Zagreb" od 14. ožujka 1967., s kojeg je zapisnik u CK SKH primljen tek 21. lipnja 1967.; "Sjednica sa sekretarima kotarskih komiteta SKH" od 1. lipnja 1967.; "Sastanak proširenog Sekretarijata GK SKH Zagreb" od 5. lipnja 1967.; "Sastanak Političkog aktiva Zagreba" od 12. lipnja 1967.; "Sastanak proširenog Sekretarijata GK SKH Zagreb" od 27. svibnja 1967. itd. (za nabrojanje ostalih sastanaka trebalo bi tri-četiri stranice ispisane pisačim strojem).

Sve to "začinjavano" je mnogim "izvodima iz novina", "pismima s terena", "informativnim biltenima", "materijalima" (šifriranim dokumentima), analizama, a evo sada otkrivamo i – stenografskim zapisnicima, ili tajno snimljenim izlaganjima (referatima i diskusijama).

Političko stajalište

A sve to, rekosmo, u sjeni je spomenutoga razgovora o problemu jezika od 16. prosinca 1967. u CK SK Hrvatske, kojim je rukovodio **Miko Tripalo**. On je kratko konstatirao: "Ovaj sastanak sazvali smo pošto, kao što vam je poznato, ponovo [poslije Deklaracije, nap. J. G.] oživljavaju diskusije oko jezika. Željeli smo da na ovom sastanku iznesemo i neka svoja mišljenja o tome, kao politiku..."

Odmah je zamolio Antuna Žvana neka iznese "uvodnu riječ" o tom problemu/pojavi.

A. Žvan je nastavio: "Već je rečeno da na ovom sastanku mi čitavom problemu pristupamo s političkog stajališta, i mislim da to treba imati u vidu prilikom diskusije... Poznato je da predstoje razni sastanci lingvista na jugoslaven-skom nivou, da se danas u praksi poduzima niz mjera radi dosljednog provođenja principa ravnopravnosti jezika u SFRJ, a s druge strane i da su oživjele neke rasprave, neke diskusije, bilo u časopisima, bilo na drugim mjestima, o problemu jezika. Moram reći da su te rasprave, doduše, pošle od zaključaka CK ili bolje reći – od stavova i želja CK da se problem jezika razmatra znanstveno, kako bi se isključili oni animoziteti koje drugi pristupi mogu izazvati. Međutim, neke od tih rasprava pokazuju da to stanovište CK nije ispravno shvaćeno. Mi možemo primijetiti da se neke od ideja iz »Deklaracije o položaju i nazivu hrvatskoga književnog jezika« ponovno javljaju i da, štoviše, ima pokušaja da se

te ideje – koje su osuđene i na Plenumu CK i od naše javnosti – sada odjenu u naučno ruho i da se prikažu u jednome novom svjetlu, da se prikaže kao naučni, znanstveni problem. Takav stav, takve tendencije ili pojave, naravno, politički nisu prihvatljive... Tako npr. često se u tim diskusijama polazi od izvjesnih ekscesa ili otvorenih problema koji postoje, i da se od izvjesnih ekscesa hoće napraviti ili principijelno naučno ili principijelno političko pitanje, premda ti ekscesi – to bi se moglo reći – nisu izraz smišljene društvene politike ili politike neke društvene institucije, već prije svega stvar i stav pojedinaca koji još nisu raščistili s međunacionalnim kulturnim odnosima koji danas postoje u našem društvu.

Mi moramo reći da je svaka diskusija o jeziku u izvjesnom smislu i političko pitanje. Političko pitanje po opservacijama koje proizlaze za međunacionalne odnose u našoj zajednici. Mi smo vidjeli kakve reakcije može to da izazove u našoj javnosti, u društvu, kada se s nedovoljno obzira baš za taj politički aspekt toga pitanja, kada se s nedovoljnom naučnom ozbiljnošću pristupa tim pitanjima. Zato mislimo da ekscesi ni u kom slučaju nisu pogodna stvar da se od njih pođe u diskusiji o problemima jezika. Na kraju moram reći da su i političke pojave, kao što su unitarizam, nacionalizam i šovinizam u nas osuđene i politički i naučno, i da, prema tome, na izvjesnim ekscesima graditi bilo što – ni u kom slučaju nije dopušteno...”

“Nikakva revizija Novosadskog dogovora”

“Drugo pitanje koje bismo u ovom razgovoru htjeli istaći” – nastavio je A. Žvan – “to je pitanje Novosadskog dogovora. Mi svakako primjećujemo tendenciju i pokušaj da se taj dogovor na ovaj ili onaj način, ovom ili onom vrstom kritike, ukine. Ali mi danas ne vidimo ni dovoljno naučnih, niti društveno-političkih razloga za to. Jedino čime se argumentiraju ti pokušaji revizije ili ukidanja Novosadskog dogovora to su faktički izvjesni ekscesi koji se na području jezika ili inače međunacionalnih odnosa kod nas pojavljuju, a mi smatramo da ti ekscesi nisu dovoljan razlog za reviziju ili ukidanje Novosadskog dogovora. Mi, doduše, smatramo da Novosadski dogovor nije vječan, dakle da on podliježe usavršavanju, ali ne vidimo nikakvih razloga za nekakvu radikalnu reviziju toga dogovora. Naprotiv, smatramo da je Novosadski dogovor ono što treba poštovati i provoditi...”

Nakon što je A. Žvan naveo dotadašnje rasprave i stavove CK SKH o jeziku, o “nekim čvornim pitanjima”, nabrojao je ta “čvorišta”: “Prvo, recimo, pitanje nastave materinjeg jezika u školama. Mi i sami znamo da je tu bilo izvjesnih ekscesa i da je tu bilo izvjesnih teškoća. Nama su ti primjeri poznati možda isto toliko koliko i vama, i naš stav je tu, mislim, dosta jasan. On glasi

da treba poštovati onu jezičnu varijantu koja se u dotičnom kraju govori. i to je ono čemu mi – mislim prosvjetni organi, škole i društveno-političke organizacije – treba da težimo, i da se to ostvaruje. Isto tako mi smatramo da je pitanje terminologije u JNA stvar jednog dogovora koji treba pokrenuti i da treba naći najbolje rješenje. Što se tiče pojedinih ekscesa u štampi ili na RTV-u ili negdje drugdje, mi smatramo da se mnogi od tih ekscesa ne javljaju zbog toga što bi to bila smišljena ili nekakva politika tih institucija – ili recimo u državnoj upravi, ili drugim državnim i društvenim institucijama – nego da se tu vrlo često radi o nedovoljnoj kvalificiranosti, nedovoljnoj sposobnosti – lektorskoj, korektorskoj, redaktorskoj službi, ili uopće onih koji treba da brinu o jeziku. Štoviše, mislim da se u posljednje vrijeme i u štampi i na televiziji, a u tome bi trebalo ustrajati, i to bi trebala biti jedna od njihovih dužnosti, dosta postiglo na njegovanju književnog jezika... Ali, naravno, tu treba poštovati i autorstvo jezika kojim jedan autor piše. Mislim da smo tu imali izvjesnih ekscesa, kao što su, recimo, primjeri često u »Mladosti« ili u »Komunistu«, koji su već navedeni, o kojima se zna, i mislim da se to može ispraviti. Mi bismo, međutim, htjeli, kada je riječ o političkom kontekstu ovog pitanja, izbjeći da se problem jezika – ne može rješavati samo na pitanju odnosa između Srba i Hrvata, da tu treba uzeti u obzir postojanje i hrvatskog i srpskog življa u Bosni i Hercegovini i Crnogorci, i da moramo voditi računa o tome da ne smijemo biti zadržati i usko-grudni u rješavanju toga pitanja, nego da moramo pokazivati znatno više širine nego što smo pokazivali naročito u vrijeme Deklaracije.

Mi jako, kao što vidite, ističemo ovaj politički aspekt cijeloga ovog pitanja i najoštrije osuđujemo one pokušaje koji o tome političkom, društvenom aspektu toga pitanja ne vode računa...”

Završavajući svoje “uvodno izlaganje”, A. Žvan je istakao da treba pomoći “postojećim institucijama koje se bave naukom o jeziku i književnosti, kao što su Institut za jezik JAZU, Institut za književnost JAZU, Institut pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu, katedre u Zagrebu i Zadru, i da im treba omogućiti ostvarivanje niza projekata kao što su – izrada moderne gramatike, suvremenoga književnog jezika, povijest jezika, monografija o dijalektima, povijest najnovije hrvatske književnosti, kritička izdanja hrvatskih pisaca, itd.”

Poenta je u Žvanovu izlaganju, dakle, na političkoj dimenziji jezične problematike (na ekscesima koje treba rješavati “u hodu”, svakodnevno), a ipak se na kraju založio za znanstveni pristup, što je bio i stav Izvršnog komiteta CK SKH, odnosno da će pomagati “ponajviše one stvaralačke snage koje se budu najviše orijentirale upravo na naučni rad, jer mi vjerujemo da je to put da se ovo pitanje – najefikasnije i najuspješnije riješi”.

Jonkeov povijesni govor

Dr. Ljudevit Jonke, u to vrijeme predstojnik Katedre za suvremeni hrvatski jezik Filozofskog fakulteta u Zagrebu, potpisnik Novosadskog dogovora, u koji se odmah razočarao, smatrajući da su Hrvati izigrani, prevareni, rekao je da se nije namjeravao među prvima javiti za riječ, ali se javio, ističući da je pitanje o jeziku (“o kojem raspravljamo”) vrlo zamršeno (ne paušalno, linijsko); da se o njemu ne može (i ne smije) raspravljati “samo politički” ili “samo na naučni način”, već da su nužna “političko-naučna rješenja”; da “u našoj međunarodnoj zajednici” tim jezikom “govore tri, a možda i četiri naroda – Srbi, Hrvati, Crnogorci i neopredijeljeni Muslimani”, te je teško donijeti “jedinstveno rješenje koje bi vrijedilo za sve”, pa su potrebni “politički obziri”. Nastavio je konkretno, argumentirano:

“Vidite, kad se govori o Novosadskom dogovoru kao o jednom izražaju naučnih pogleda, onda je on samo djelomično izraz naučnih gledanja. On je nastao u unitarističkom razdoblju naše zajednice. Tada se težilo da sve bude što jedinstvenije, tada npr. sudionike Novosadskog dogovora nije pozvala ni Jugoslavenska akademija, ni Srpska akademija, ni Matica hrvatska, niti Matica srpska, nego je Matica srpska dostavila popis ljudi koje je pozvala na taj sastanak, i tako su se tamo dobrim dijelom našli i slučajno neki ljudi. Bilo je, recimo, iz Hrvatske samo sedam stručnjaka, iz drugih dijelova Srbije, Vojvodine, i Bosne bilo je 18. Ne može se, dakle, govoriti ni o kakvu paritetu pri raspravljanju, a kad uzmete prvu točku, koja kaže da je naš književni jezik jedinstven onda to nije naučna istina. Naš književni jezik nije jedinstven, on ima dva tipa, on ima jedan ekavski i jedan ijekavski tip, u kojima nije razlika samo između *mlijeka* i *mleka*, nego i u brojnim vokalima, u akcentiranju, u glasovima, u parafraziranju, a ima i sintaksnih razlika. Mislim da ovdje nije potrebno spominjati glasove *uho–uvo*, *opći–opšti*, nije potrebno naglašavati leksikološke i terminološke razlike. Spomenut ću i to da se u Novosadskim dogovorima smatralo da taj jezik ima – jedinstven lik, i zaključilo se da terminologiju treba izjednačiti. Formirana je i Jugoslavenska terminološka komisija, pod predsjedništvom profesora Bartoša. Ja sam bio u toj komisiji kao član, i mi smo *morali zaključiti* [sva isticanja kosim slovima moja, J. G.] da se ne može ići na izjednačavanje terminologija, da je to toliko različito u brojnim terminima raznih naučnih i stručnih grupa, da bi se tu *nasilje* učinilo ovim strukama, da se to ne bi moglo tako lako prihvatiti. Čak je odlučeno da se ide na popisivanje terminologije, da se preporučí one terminološke izraze koji su terminološki pogodniji, ali ne da se ide na – dekretiranje, jer kao što se ne može ovdje u politici dekretirati, ne može se ni u nauci ni u jeziku dekretirati. Tu se moraju naći oni putevi koji odgovaraju organskom razvoju jezika...”

Dr. Ljudevit Jonke tek je nakon toga ("teorijskog" pristupa) počeo konkretizirati ono što se s "ravnopravnošću jezika" događalo u Hrvatskoj ('ekavskog' i 'ijekavskog'), što je A. Žvan okvalificirao tvrdnjom "da svatko upotrebljava onu varijantu koju ima". Rekao je: "Mi moramo konstatirati da, premda je u toj jezičnoj politici u Hrvatskoj mnogo učinjeno, ona na jugoslavenskom planu – praktički ne postoji..."

(Nastavlja se.)

HRVATSKI SABOR 1887. O ĆIRILICI

Stjepan Babić

Na Mesićevu svjedočenju u Haagu govorilo se i o ćirilici. Prema zapisniku objavljenome u Vjesniku 3. listopada 2002. taj dio glasi: "Milošević: Je li vam poznato da je Sabor Hrvatske još 14. svibnja 1887. godine donio zakon o upotrebi ćirilice. Je li vam poznat taj podatak, evo slučajno.

Mesić: Nije mi bio poznat, ali zahvaljujem se optuženom da mi je taj podatak dao, za mene je to važno.

Milošević: A je li vam poznato ovo drugo, da je ono što je Hrvatski sabor donio 1887., vaš Sabor 1990. ukinuo? Otišli ste 150 godina unazad, je li tako?

Mesić: Taj podatak je za mene, kao pravnika, vrlo važan."

U časopisu Jezik 1971. objavili smo članak Benedikte Zelić-Bučan *Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti*. U njemu autorica opisuje i saborsku sjednicu 1861. na kojoj se raspravljalo o imenu jezika. Bilo je više prijedloga i predsjednik Josip Briglević stavio je na glasanje četiri, a rezultat je bio sljedeći: za naziv *hrvatsko-slavonski* nitko, za *narodni* – velika manjina, za *hrvatski ili srbski* manjina, a za *jugoslavenski* većina. Ni jedan zastupnik nije predložio da se jezik službeno nazove hrvatski. Tu je pometnju samoinicijativno ispravio kancelar Ivan Mažuranić. Prije podnošenja vladaru na potvrdu zamijenio je naziv *jugoslavenski* nazivom *hrvatski*. Kralj to ipak nije potpisao, ali iz drugih razloga. Ostale sjednice autorica ne spominje pa ni sjednicu 14. svibnja 1887. O njoj hrvatska javnost ne zna ništa. Budući da bi bilo dobro da se zna što se dogodilo na toj saborskoj sjednici, uredništvo je zamolilo dr. Agnezu Szabo da to pitanje istraži i da za Jezik napiše članak o tome, što je ona i učinila.